

Kapitel 5

Isvinter i de «gode» gamle dage

Københavns Bymuseum

Tegningen er udateret men et kvalificeret gæt går på, at den nok er fra omkr. 1860 – 1880.

I slutningen af 1950'erne debuterede jeg som lærer. Dengang havde vi hjemstavns-lære i de små klasser. Det foregik på den måde, at vi havde et væld af billedtavler, der forestillede et eller andet miljø, hvor der udspandt sig en karakteristisk handling. Eksempelvis et høstbillede. Øvelsen gik på, at få eleverne til at fortælle deres opfattelse af en handling på et sted på billedet, som læreren havde udpeget.

Lad os gentage øvelsen.

– «*Hvad sker på dette billede nederst til venstre*»?

Formodentlige svar: – «Tre drenge har lavet en glidebane på fortovet». En anden elev uddyber med: «Den ene har tabt sine skolebøger, så de er nok på vej hjem fra skole.»

– «Vil I også lave glidebane på fortovet, hvor de voksne skal gå»?

Formodentlige svar: – «Nej, det er for farligt, vi laver den inde i gården, på et sted, hvor de voksne ikke går».

– «Ja for ellers ødelægger de den med det samme».

– «Hvad sker nederst i højre hjørne»? Derefter ville en mindre diskussion slå fast, at den mindede om den snerydning, eleverne kendte omkring årene 1950 til 1965.

Du kan selv gå videre uden min hjælp. Men lad mig slå fast, at vintrene dengang gennemgående var så hyppige – strenge og langvarige, at man gemte kaner og slæder år efter år. Men kampen mod naturkræfterne – snerydningen eksempelvis – ændrede sig ikke meget op til den periode, vi nu skal beskæftige os med.

1930 – 1940 Isvinter i en storby

I byerne forsøgte man at holde den offentlige trafik i gang.

Det gjaldt for busser – tog og sporvogne. Folk skulle gerne til og fra arbejde, og børnene undte man ikke en fridag.

I Odense fandt man på, at sætte en sneplov foran en sporvogn, det hjalp, men i København var det helt galt.

Københavns Bymuseum

For tog og sporvogne gjaldt, at sporskifter ikke fungerede og derfor måtte betjenes med håndkraft. Vognstyreren i sporvognen måtte ud og skifte sporet ved hjælp af en lang jernstang, hvis ikke en frysende vagt havde holdt skiftesporet rent med en kost.

Dørene i S – togene kunne tit ikke lukke, da is og sne satte sig fast i mekanismerne.

I 1930'erne var arbejdsløsheden massiv

De mange, frysende, ventende passagerer ved stoppesteder slog kuskeslag.

De frøs, så det knagede.

Isblomster på vinduernes glas var utroligt smukke, men hindrede udsynet. Man gned med en vante eller åndede på ruden for at få et kighul.

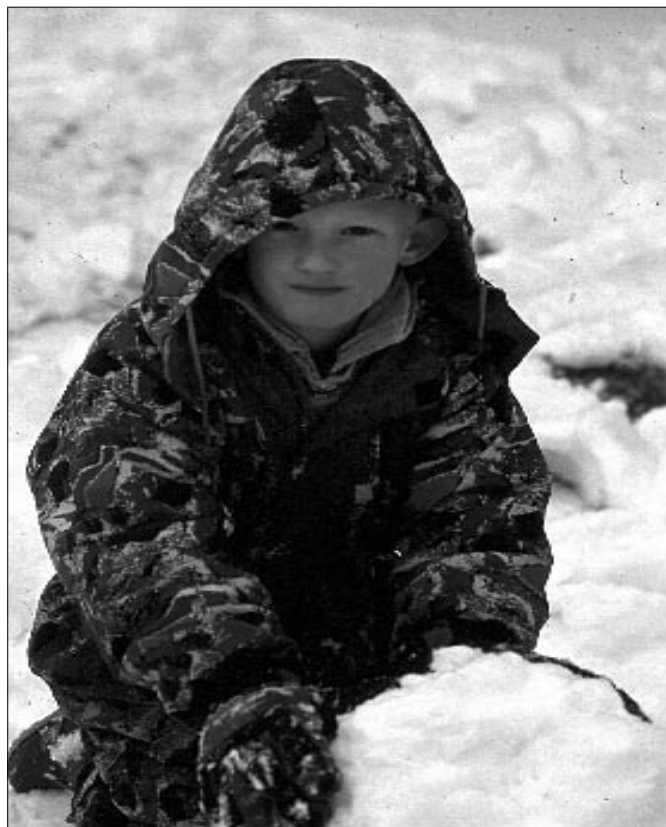
De hjælpemidler vi bruger i dag, var endnu ikke opfundet.

At rydde sne og is pr. håndkraft var billigste løsning.

Kommunerne udstedte snetegn, som gav mulighed for at tjene en «rimelig» dagløn. Dette var en stor hjælp i arbejdsløshedsperioder, hvor en dags snerydning gav smør på brødet i de mange hjem, hvor man ellers var henvist til en arbejdsløshedsunderstøttelse, der var for stor til, at man døde af sult, men for lille til, at man kunne leve et rimeligt liv

Vind og vandtæt tøj, som du bruger i dag, kendtes ikke. Derfor frøs man, når man færdedes ude.

Når østenvinden fra de russiske stepper gik gennem marv og ben, stoppede vi som cykelrytterne i vore dages Tour de France aviser ind under trøjen.

Aage Stafte

Tøjet

I de lange vinteraftener strikkede husmødrene uldne sokker og sweaters. Garnet fik man ved at trevle gamle trøjer op. Det var hyggeligt for man var gerne to om arbejdet. Garnet blev viklet omkring ryggen på en spisekestol – bundtet – vasket for til sidst at blive viklet op i et nøgle. Et par hjemmestrikkede strømper var en Guds gave.

Boligen

Husene var ikke isoleret som i dag. Vandrør frøs til og blev sprængt, så vandet fossede ud. Vi pakkede vandrør ind i aviser, og vi lod hannerne stå lidt åbne.

Var vandet i bare lidt bevægelse, frøs det ikke. Alene i København sprængtes 270 rørledninger.

Vinduerne var utætte – det er først under og efter Danmarks besættelse, at man fik forsatsvinduer. Opvarmning med centralvarme begyndte i det små omkring 1935.

Kakkelovn var det almindeligste i arbejderboliger helt frem til 1960 – 1970. Kun stuen var opvarmet – de andre værelser var iskolde. Stuelejligheder og lejligheder ud mod en gavl var særligt kolde, i mit barndomshjem sad vi i stuen med støvler på eller med benene oppe på en stol. Gulvet var simpelthen som en iskælder. Træk fra utætheder og strålekulde fra væggene gjorde, at man opholdt sig tæt på den glohede kakkelovn.

De fleste skulle møde på arbejde klokken syv morgen, derfor kunne man før denne tid høre mælkedrenge skramle på køkkentrappen. De stillede mælkeflasker ved køkkendørene.

Var frosten, slem, var proppen gået af flasken – mælken var frosset, havde udvidet sig og skubbet kapslen flere centimeter ud. Ofte var kapslen gennemhullet af gråspurve.

I skolen sad mælkedrengene og sov uforstyrret af læreren, som af et godt hjerte undte dem lidt hvile.

Børns lege om vinteren

Sneboldkamp

Skomagerdrengene kaldte vi de store sneflager, der væltede ned, når temperaturen lå omkring frysepunktet. De smeltede næsten altid, så hurtigt, at de ikke kunne bruges i en rask sneboldkamp.

De store drenge kunne forvandle tøsne, som vi kaldte tøsnesne, til snebolde, som var rene klumper af is. Det gjorde rigtig ondt, hvis man blev ramt af sådan én. Skydeskive var for det meste pigerne. De forskellige gårdes børn lå ofte i krig med hinanden, og når flokke af drenge sloges, kunne sneboldkampene udvikle sig til regulære slag.

Det var en yndet sport at liste sig ind bagfra på et offer, vælte det ned i sneen og vaske det godt og grundigt.

Det var ret så modbydeligt, at få en vante med sne og is kørt rundt i ansigtet. Helt galt blev det, hvis man også fik hældt sne ind på den bare krop.

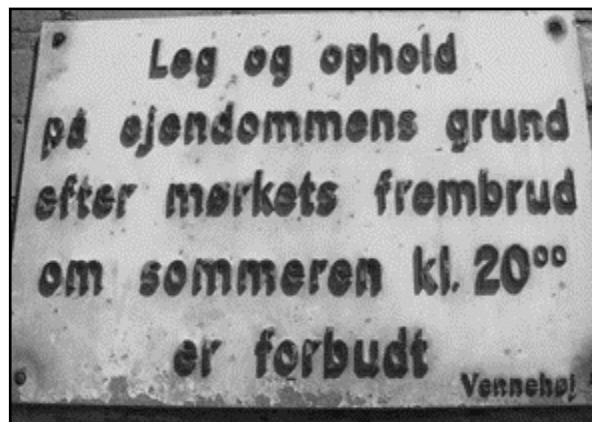
I frikvartererne i skolen lå lærere i vinduerne og holdt øje med børnene for at beskytte gårdvagten, som gik frit omkring og derfor var et fristende mål.

Blev man opdaget var straffen hård og ubarmhjertig.

Skilte som dette:

Leg og boldspil i gården forbudt

fandtes i de fleste gårde, men hvor skulle vi ellers lege?

Aage Staffe

Snemand – snehule

Den «bløde» sne var god til at lave snemænd af og bygge snehuler af. Vi trillede store kugler sammen, det blev til hovedet – kroppen – måtte vi som ved snehulerne skrabe sne sammen til først og med skovle klappe sneen, så den blev fast.

Turen gik derefter op til vore forældre for at tigge en gulerod – to stykker kul til øjne – en gammel hat – helst høj – og gamle klude.

Derefter hældte vi vand på – det gjorde vore «kunstværker» stærke og solide. Snehulens tag fik en ordentlig sjat vand; når det var frosset til is i løbet af natten, gik vi næste dag i gang med at hule den ud.

Det forhindrede, at den braste sammen over os.

Aage Staffe

Frost

Tø

Aage Staffe

Som regel sad tre – fire børn inde med et stearinlys og noget mundgodt og råhyggede. Men Gårdmanden eller andre kunne ikke så let ødelægge vor hule.

Glidebane

En glidebane begyndte med en lille bane, som vi stille og roligt forlængede ved at vande godt og grundigt. Hvis man havde god fart på i tilløbet, kunne man glide op til 50 meter. Vendte og drejede man sig under farten, så man kørte baglæns, var man sikker på at blive hyldet af kammeraterne.

Men de voksne syntes, at glidebanerne var farlige især i mørke. Resultatet blev gerne, at hærværksmænd sneg sig ned i aftenens mørke og strøede aske på – dermed var det slut også med denne fornøjelse.

Kælke

Fatter var smedsvend. Med sit store hjerte fik han som fusk fremstillet en meget stor, men ret så uhåndterlig kælke, som jeg fik i julegave. Den var så stor, at jeg liggende kunne suse ned ad bakkerne, hvis der altså havde været blot antydning af en bakke på det flade Amager. Slæden var flot, men et skrummel at slæbe rundt på.

Eneste bakke på Amager var den kunstige Langbakke på Hærens Skydebane på Amager Fælled. En gåtur på to timer i rask tempo ud, men hjem en pine efter dagens strabadser.

Derfor var det lykken, når mine forældre inviterede til en tur i S-tog til Dyrehaven i Klampenborg. Herfra drog vi ud til Ulvedalen med Djævlebakken. Det myldrede med københavnere, og farten ned ad den stejle bakke var svimlende høj.

Udsigten til at ramle ind i de mange, der var på vej op ad bakken var overhængende. Men mærkeligt nok skete der på trods af skiløbere og kælkenes vovemod ingen ulykker.

Lykken blev ikke mindre, når familien siddende på kælken i fællesskab nød mutters hjemmesmurte klemmer med en kop varm termokaffe.

De to drenge sidder på en «slæde» af plastik, som vejede nul og ingenting og gled let hen over sneen.

Den havde været en Guds gave til os, for når jeg trak mit monstrum igennem gaderne, bandede jeg, når fortovene var ryddet, og når man havde gruset.

Den mindste dreng virker noget betænkelig trods vanterne.

Aage Staffe

Skøjtebane

Når der var udsigt til en længevarende frostperiode indrettede Københavns Kommune kunstige skøjtebaner på skolernes idrætspladser. Bænke og lysmaster blev sat op.

Hver aften efter lukketid, som vistnok var ved ni – tiden, rykkede et hold kommunalarbejdere ind. De skræbde banen ren for sne, hvorefter den blev oversprøjtet med vand.

Min debut som skøjteløber var præget af fattigdom. Støvler havde jeg ikke, og skøjterne blev købt for 2 kr. på en kludebiks.

Denne kan vel bedst forklares ved at sammenligne den med vore dages genbrugsbutikker. Forskellen var, at man på biksen kunne sælge og købe alt mellem himmel og jord. Skøjterne blev spændt på skoene.

For ikke at vrikke for påfaldende, viklede jeg diskret et bind indenfor strømperne omkring anklerne for at stive dem af.

Fornøjelserne blev sjældent langvarige, for skøjterne havde en sjælden evne til at brække skoens hæle af. Det var derfor ikke uden grund, vi kaldte dem hælebrækkere.

Først da jeg fik et par regulære fedtlæderstøvler, kunne jeg udfolde mine evner mere passende.

På skøjtebanen mødtes de unge og ikke så få kærestepar så dagens lys.

Vi drenge forsøgte efter bedste evne at imponere damerne. Sonja Heine hop var populære.

Hoppet var opkaldt efter en norsk skøjteprinsesse. Men at krydse baglæns med stor fart eller slå otte- eller tre – taller var også populært.

Her blev jeg forelsket for første gang, men den udkårne opdagede det aldrig, jeg var for genert.

Vi løb også på Øresunds is, men havis er blød, ujævn og ligefrem tung, så det var svært at komme op i fart.

På skøjter til Sverige

Februar 1940

Jeg var nu blevet 14 år og havde en noget mindre kammerat, Erik. En søndag formiddag bliver vi enige om at løbe på skøjter ud over Øresund. En kilometer ude standser vi ved nogle meget, nærmest hushøje, isskruninger; uden overdrivelse 6 – 7 – 8 meter høje. To meget store drenge, unge mænd, dukker op.

Hånende siger de: – *«Kan I ikke engang klare dem? Tøsedrenge. Vi er på vej til Sverige, vil I med?»*

Jeg ville ikke, men lod mig til sidst overtale, men først ville jeg have, at vi skaffede os et langt tov, som vi kunne have imellem os, og et varpanker.

Det er et lille, meget let anker, fiskerne bruger til deres åleruser.

– «*Det kan du da ikke skaffe*».

– «*Jo, jeg ved, hvor der ligger et, vi kan bruge*». Ind igen til land.

Ganske rigtigt, der lå et i en af fiskerbådene, som var trukket op på land. Ud igen, jeg fandt dem, vi fortsatte; et sted var isen blank og sort.

– «*Her er farligt*», råbte jeg, men de fortsatte, isen gyngede under os, men den holdt. Solen var på vej ned, den – «varmede» ikke længere, kulden bed mere og mere.

Jeg var kuret ned ad en isflage og havde fået en meget dyb, kraftigt blødende flænge i den ene hånd. Vanten var gennemblødt af blod, kulden gik nu lige igennem.

Vi havde passeret nordspidsen af Saltholm, ingen af os tænkte mere på, hvordan vi skulle komme tilbage. Tørsten begyndte at plage, læberne begyndte at sprække. Vi var næsten ovre ved Sverige, vi manglede knap 800 meter, da vi ser åbent vand. Isbrydere har været igennem og strømmen har drevet isen fra hinanden.

Vi gik langs kanten, men allevegne var renden for bred til, at vi kunne komme over. Der var kun en ting at gøre, hjemad. Men nu, da målet var væk, fusede gejsten ud af os; kulden – 15 – 20 graders frost, trætheden på grund af mangel på mad og væske meldte sig ubarmhjertigt.

Langsomt fortsatte vi, de to store drenge satte sig igen og igen, pauserne blev længere og længere, jeg hylede og skreg:

– «*Hvis ikke vi holder os i gang, vil vi få svære forfrysninger*». Igen var vi ved Saltholms nordspids, jeg viste dem en gård; man kunne skimte lysene og silhuetten af huset.

Til sidst gav de sig og lovede, at de ville gå mod gården. Erik var hele tiden på deres parti, han var en dårlig skøjtøløber, og jeg havde skubbet ham i flere timer.

Jeg havde hvæset: – «*Hvis du ikke maser dig fremad, så får du dit livs største røffuld*». Han var mere bange for mig end noget andet, vi stred os fremad.

– «*Hvorfor vil du ikke med ind på gården*», spurgte de to store».

– «*Fordi, hvis min far opdager, hvad jeg har lavet, så får jeg en røffuld så jeg ikke kan sidde ned i uger*».

Vi kom i tallerkenis, du må ikke spørge mig, hvordan den dannes, jeg ved det ikke. Men du løfter benet så højt, du orker, og træder til, isen klirrer sammen, men du er kun kommet få centimeter frem.

Erik kan ikke mere, han nægter overhovedet at flytte sig.

Jeg vil slå ham, jeg orker det ikke, jeg sparker, han er ved at blive følelsesløs, han sanser ingenting.

Jeg er helt klar over situationens alvor, går jeg, er han dødens sikre bytte; han kan ikke overleve en nat i de kuldegrader, og han vil være umulig at finde i mørket.

Fra Saltholm var vi gået mod en blinker (lille fyr) ved Kilometerbroen; jeg regner og regner og finder så ud af, at den korteste vej til mennesker er til Nordre Røsefyret.

Det står klart og blinker, trods det, at der ingen skibe er. Jeg får Erik på højkant, maser med ham, trækker, skubber, snakker og prøver nu at være venlig, rar.

Han kommer i gang igen og går ligesom i søvne, han er halvt bevidstløs.

Klokken ca. otte ankommer vi til fyret. Jeg prøver at spænde skøjterne af, men mine hænder lyrer ikke længere, jeg kan ikke mærke dem mere.

Til sidst forsøger jeg det umulige at kravle med skøjter på op ad en tiliset jernlejder; jeg glider, klamrer mig fast med den sårede hånd og skriger af smerte. Ved døren hamrer jeg næverne i, skriger om hjælp, ikke et øje dukker op. Jeg er ved at fortvivle, så tæt på og så skal det svipse. Satans! Erik, den drønnert, ligger bare helt stille nede på isen.

Han er ikke til nogen verdens nytte. Jeg hamrer liggende en skøjte i døren. Det giver nogle ordentlige drøn.

Pludselig dukker en mand op i skjorteærmer.

– *«Hvad Satan i hede hule Helvede laver du her»?*

Han råber op, og en mand mere kommer til.

De trækker mig ind, de tror, jeg er alene, men så får jeg omsider stønnet: – «Erik ligger nede på isen». Sekunder efter har de stortrøjerne på, finder ham og får ham bakset op. Jeg tror, vi skal ind i varmen. Næh, den gik ikke, de kaster sig over os; af med huer og vanter, ørerne og næsen bliver grundigt gransket for forfrysninger.

Disse to fyre ved, hvad det drejer sig om. Den måde han tog min hue af på, fortalte mig, at han kendte risikoen for at rive et forfrossent øre eller en forfrossen næse af.

Af med vanterne, da han så min blodige hånd, kaldte han på makkeren: – *«Se her, det er Fanden edeme dybt, føj for Satan».*

Af med skøjter og støvler, forsigtigt blev strømperne lirket af.

– *«Ham her er frisk som en havørn, hvad med den lille?»*

– *«Han er træt, men fejler ikke ret meget, ingen forfrysninger».* De hentede tæpper i en velsignelse, redte op på det iskolde gulv og dækkede os til. Den ene begyndte at spørge, mens den anden hældte lunken chokolade i os, vi slubrede det i os, som spædekælve slubrer sødmælk.

Igen blev vi gnedet hårdt, brutalt, men effektivt.

Hovedet faldt ned, søvnen var nær.

– *«Du må ikke sove!»* Jeg fik et par flade øretæver.

– *«Hvor mange var I?»* – *«Hvor gik du fra de andre to?»* – *«Hvilken retning gik de i?»* Erik snorksov, han kunne ikke vækkes, de opgav ham.

Den ene løb op til en telefon eller en telegraf, hvad ved jeg?
Han fortalte:

– *«Politiet ringer til en gård på Saltholm, så må folkene rundt til de andre gårde for at høre, om de er kommet i land. Jeg har talt med politiet, de vil sende folk hjem til jeres forældre.*

«De må da være bekymrede for jer?»

– *«Ja, det er de også, men når jeg kommer hjem, får jeg så mange bank, at I vil tro, det er løgn».*

– *«Fint,» sagde de bare, det har du også fortjent. Tænk på det postyr, I laver nu».*

Her var absolut ingen medlidenhed. Efter måske en times gnubben og stadig varmere chokolade blev vi trukket op i deres vagtlokale. Varmen slog os i møde og ja, så faldt jeg bare omkuld af træthed. Nogle timer senere står nogle granvoksne betjente og river og flår i mig.

Erik får bare lov at ligge. Igen og igen må jeg fortælle, hvad der er sket, hvor vi gik fra de andre, hvordan jeg havde fundet vej i mørket. Jeg sendte nogle venlige tanker til morfar, som havde lært mig farvandet og dets fyr så godt at kende.

Den største af fyrpasserne siger:

– *«Jeg har tjekket hans angivelser på et søkort, de er meget nøjagtige».*

Ved positionen på Saltholm havde jeg lavet en primitiv trepunktspejling.

– *«Hvor har du lært at navigere?»*

– *«Jeg kan ikke navigere, jeg har bare sejlet lidt med min morfar».*

– *«Han har sgu da lært dig at finde rundt til havs», blev han ved, «så noget har du da lært».*

– *«Ja, sagde den ene betjent, det er jo noget slemt lort, de har lavet, sikke en galej at blive jaget ud i, men helt dum er han nu ikke».*

Det var det mest positive, jeg hørte den aften.

Hele tiden var der en værre palaver i telefonen, jeg fik mad og sukervand, godt smagte det ikke, men jeg turde simpelthen ikke gøre andet, end hvad der blev sagt, alle var godt sure.

– *«Vil I snakke med jeres forældre?» «Helst ikke».*

– *«Nåh, jah, den lille bliver sgu også svær at få liv i».*

– *«Hvordan har du fået ham hertil?»*

– *«Jeg skubbede lidt til ham en gang imellem».*

Jeg forstod på samtalerne, at min far havde tilbudt at komme for at hente mig, men det afviste betjentene, de skulle tilbage før eller senere, og så kunne de jo ligeså godt tage os med.

– *«Du får stensikkert en værre røvfuld, når din far kommer, men den må du hellere vente med, til du er i land, ellers risikerer vi bare, at vi må bære dig hele vejen».*

Nu begyndte der at komme meldinger fra Saltholm, på alle gårdene havde man ledt i stalde og læhegn, hvor der kunne være mulighed for, at drengene kunne have gemt sig.

De havde forsøgt at komme frem til min position, men måtte vende om, fordi isen var gået i drev.

– *«Hvad havde de på af tøj? Støvler?»*

Mændene diskuterede nu drengenes chancer for at overleve, og var enige om, at klarede de natten igennem, er de ødelagte, den kulde koster fingre, tæer, ja måske benene.

En hyggelig aften. Ved midnatstide spørger stationslederen betjentene, om de kan gå i land med os i nat, eller om de vil vente, til det bliver lyst. Fyrpasserne siger nu:

– *«I kan godt drage af, selv om isen er gået i drev på den anden side af Sundet, tror vi ikke, der vil ske noget her».*

Man beslutter at tage af sted. Erik bliver vækket, de hjælper os i tøjet, støvlerne er blevet tørret, jeg får et par store vanter, og vi skal begge have fyrpassernes lange undertøj på.

Vi nærmest druknede i deres voksenstørrelse, og der blev grinet noget, men alle undrede sig over, hvordan vi havde overlevet i vort tynde tøj; en sagde:

– *«Korte underbukser i den kulde, de må have pisset istappe».*

Turen tilbage husker jeg intet af, nu var der andre, der havde ansvaret, jeg kunne slappe af; vi var nu på vej til øretævernes holdeplads. Da vi var kommet i land, stod en politibil klar, og vi blev kørt til stationen.

Min fars øjne, havde jeg troet, ville spy lyn og torden ud, men det gjorde de nu ikke, han havde været bekymret, for bekymret. Vi kunne godt tage hjem, men jeg skulle blive hjemme fra skole næste dag og være klar, hvis de havde noget at spørge om.

De havde spurgt til de to drenges navne og adresser, men det eneste, jeg vidste var, at de ikke gik på vores skole, og at de måske boede i Ungarnsgade eller Østrigsgade. Næste morgen klokken ca. 7 blev jeg jaget ud af sengen (sofaen).

En betjent kom ind, mor bød på kaffe.

Pludselig siger han til mor:

– *«I må altså ikke skælde den knægt ud, for uden ham var de gået til alle sammen».*

Han har ikke bare reddet sit eget, men også den lilles liv, han var så udmattet, at han ikke kunne kravle en meter, da han kom op på fyret.

Det var i allersidste øjeblik».

Men nu ville han have et signalement af de to, som han derefter ville sammenligne med nogle forældres, der havde efterlyst deres drenge. Jeg kunne kun huske fornavnene på de to.

Han sagde: *«Jeg er sikker på, at det er dem».*

Vi har en flyver oppe nu for at se, om vi kan finde dem, og der er fiskere flere steder på kysten, som er klar til at trække både ud på isen». Kl. 9 kom den første efterlysning og reportage i radioavisen. Kl. 11 kom formiddagsbladene med de kedelige nyheder.

Drengene var observeret livløse på en isflage. Isen drev hurtigt nordover. Svenske fiskere forsøgte forgæves at komme ud til dem. Danske fiskere forsøgte ved Vedbæk, men også de måtte give op.

En isbryder blev tilkaldt fra Kattegat, og to døgn senere kunne de manøvrere til isflagen og sende folk ned og samle drengene op. De var døde. Man ringede fra politistationen og fortalte, at journalister havde fået færten af, at der havde været flere drenge med på turen.

Mor blev spurgt, om han måtte opgive vore navne til bladsmørerne.

Svaret var kort og præcist. – *«Nej! Drengen skal have fred nu».*

Jeg hørte ikke mere til denne skrækkelige historie, men jeg kunne ikke undgå at bemærke, at når Erik dukkede op, så prøvede mine forældre at pumpe ham.

Summa, summarum – havde jeg ikke sejlet med morfar – havde jeg ikke interesseret mig for polarekspeditioner – havde Erik og jeg ikke overlevet.

Et godt råd

Hvis du går inde i en by, og der har været dage med vekslende frost og tø, bør du kigge op. Hvis solen skinner, tør sneen, og vandet fryser til is. Istappe med en vægt på mange kilo kan hænge i tagskægget eller tagrender og slår folk ihjel, hvis de rammer efter en tur fra fjerde sal.

En istap ramlede en dag durk igennem en barnevogn.

Gud ske lov var barnevognen tom.